

Prezidentas Lietuvoje nėra tokia įtakinga ir daug galių beturinti institucija, kaip Seimas ar Vyriausybė, tačiau simbolinė prezidento galia bei moralinis visos tautos palaikymas sukuria stiprią prezidento galimybių bei įtakos iliuziją. Prezidentas mūsų šalyje tampa savotišku simboliu šalies vadovu, įpareigotu ne tiek vykdyti valdžią, kiek atstovauti moralines tautos ir valstybės ambicijas

Lauras Bielinis

Taip prezidento vaidmenį Lietuvos Respublikos politikoje ir valdyje apibūdina politikos apžvalgininkas prof. Lauras Bielinis pirmoje šio ciklo jo monografijoje „Prezidento rinkimų anatomija. 2002 metų prezidento rinkimai Lietuvoje“ (monografija). – V., 2003. Po šios monografijos sekė dar dvi jo knygos: „Prezidentė“ (V., 2011) ir „Prezidentė. Antra knyga“ (V., 2013) (Apie jas rašiau savo straipsnyje „Žvilgsnis į Lietuvos Prezidentę iš politikos mokslo pozicijų“ // Karštas komentaras. – 2014, lapkr. 22 – gruod. 6, p. 12-13). Galime tik pasidžiaugti, kad Lietuvoje turime mokslininką politologą, kuris specializuojasi, tirdamas Prezidento institucijos fenomeną, ir nagrinėdamas prezidento vaidmenį demokratinėje valstybėje ir jo nepavydėtiną psichologinę padėtį, dalinantis valdžia su Parlamentu.

Monografijoje „Prezidento rinkimų anatomija“ nagrinėjamos ryškiausios 2002-ųjų m. Lietuvos prezidento rinkimų situacijos, kurios, jau žiūrint iš laiko perspektyvos yra labai panašios į dabartines, rengiantis Lietuvos Respublikos prezidento rinkimams, kurie vyks 2019 metų pavasarį. Kaip ir tada, 2002-aisiais metais, turėjome tris ryškius kandidatus į Lietuvos prezidentus – Algirdą Brazauską, Valdą Adamkų ir Artūrą Paulauską, taip ir dabar turime tris ryškius liaudies favoritus – dabartinį premjerą Saulių Skvernelį, bankininką Gitaną Nausėdą ir Kauno merą Matijošaitį. Tada turėjome dar ir papildomų 14 kandidatų, manau, kad ateinančiuose prezidento rinkimuose turėsime – be jau minėtų 3 – dar 24. Serga mūsų liaudis savęs susireikšminimo liga, dažnas neturintis nei politikos, nei valdymo įgūdžių, ką ryškiai pademonstravo praėjusieji visi rinkimai į Prezidento postą.

Knygą sudaro įžanga, kurioje aptariamos pagrindinės sąvokos, pateikiama kandidatų į prezidentus gana įtikinama klasifikacija, aptariamos jų ideologinių nuostatų galimybės laimėti, skaitytojas informuojamas, kad knygos pabaigoje, jos prieduose pateikiama faktologinė rinkiminių įvykių rekonstrukcija. Pirmajame knygos skyriuje „Priešrinkiminė situacija šalyje“ aptariama prezidento rinkimų reikšmė, rinkiminės veiklos pradžia, rinkimų sudvejinimas, V. Adamkaus ir A. Brazausko priešrinkiminiai sprendimai, horizonte pasirodęs naujo tipo politikas – Rolandas Paksas, pagrindinių kandidatų rinkiminis potencialas, pirminiai rinkimų scenarijai ir situacija rinkiminiame lauke. Antrasis skyrius skirtas tuometinei žiniaskaldos sistemai. Trečiasis – kandidatų rinkiminio elgesio modeliai. Ketvirtasis – kandidatų į prezidentus charakteristikos. Penktasis: Rinkimų strategija ir technologija. Apibendrinimai ir jau minėtas priedas: Rinkimų kampanijos chronologija.

Monografijos autorius prezidento vaidmenį valstybės politikoje laiko „... papildomu politiniu veiksmu tiems, kuriuos jis remia ir didžiule parama toms politinėms jėgoms bei iniciatyvoms, su kuriomis jis bendradarbiauja“ (Lauras Bielinis. Prezidento rinkimų anatomija. – V., 2003. – P. 13). Žinoma, kandidatas į prezidentus turi būti žinomas respublikoje autoritetas, įtakojantis visuomenę, tik tada jis galės tapti papildomu pozityviu veiksmu, padedančiu toms politinėms jėgoms, su kuriomis jis bendradarbiauja.

2002-ųjų metų intriga buvo ta, kad visi trys kandidatai, kurie turėjo realios potencijos laimėti rinkimus – ir A. Brazauskas, ir V. Adamkus, ir A. Paulauskas – „ilgai vengė deklaruoti savo pasiryžimą dalyvauti rinkimuose“ Ir tai buvo jų pralaimėjimo priežastis, nes Lietuvos politikos horizonte pasirodęs Rolandas Paksas savo rinkiminę kampaniją pradėjo jau 2001 ujų vasarą, ir ji buvo labai aktyvi.

Kita tų rinkimų klaida, atnešusi visiems trims potencialiems laimėtojams nesėkmę buvo prezidento ir savivaldybių rinkimų sudvejinimas, siekiant sutaupyti lėšų, ir padidinti rinkėjų, šiaip jau vangiai einančių balsuoti, skaičių. Tas sutapatinimas tapo vienu iš reikšmingiausių veiksmų siekiant laimėjimo buvusiam Vilniaus miesto merui, jau gerai vilniečiams pažįstamam ir žinomam Rolandui Paksui rinkimus laimėti. Ko gero, kaip tik ši aplinkybė ir tapo vilniečiams svarbesne, negu respublikiniai reitingai, pagal kurių duomenis A. Brazauskas ir Valdas Adamkus – užėmė pirmąją ir antrąją vietą, o R. Paksas – tik 8-ąją.

Kaip dar visi prisimename tuos rinkimus – R. Paksui laimėti padėjo ir jo rinkiminio štabo, veikusio „leistino agresyvumo lygyje“ ritualizuotas vaidinimas: „Paksas – tvarka. Paksas – ryžtas. Paksas – kova su nusikalstamumu ir t.t.“ (Lauras Bielinis. Ten pat, p. 25).

Knygoje detalai atskleidžiamos pagrindinių konkurentų, pretenduojančių į prezidento postą statinės ir dinaminės charakteristikos, kurios neabejoju bus įdomios ir reikalingos rinkiminiams štabams būsimuose

Prezidento rinkimuose, jeigu knygoje aptariami pretendentai į prezidento postą, neatsisakytų savo politinių ambicijų ir sugalvotų dar kartą kandidatuoti 2019 m. rinkimuose.

Knygoje taip pat aptariami ir pirminiai A. Brazausko, V. Adamkaus, R. Pakso, A. Paulausko ir tų rinkimų autsaiderių, vertų visuomenės dėmesio – K. Bobelio, E. Gedvilo scenarijai. Gi kitiems kandidatams – Vyteniui Andriukaičiui, Vytautui Bernatoniui, Rimantui Dagiui, Kęstučiui Glaveckui, Algimantui Matulevičiui, Algirdui Matulevičiui, Juozui Edvardui Petraičiui, Algirdui Pilveliui, Kazimierai Danutei Prunskienei, Vytautui Šerėnui, Vytautui Šustauskui ir Juliiui Veselkai – knygos autorius skiria tik žaismingo nuotykių ieškotojų vaidmenį, nes jų šansai laimėti jau pačioje rinkimų pradžioje buvo nuliniai.

Ko gero, pats aktualiausias knygos skyrius yra „Situacija elektorato lauke“. Remdamasis užsienio autoritetais, jos autorius charakterizuoja tipišką eilinį rinkėją, visuose, ne tik prezidento rinkimuose: „Rinkėjas visada labiau pasiryžęs balsuoti už žmogų, o ne už partiją; už idėją, o ne už ideologiją; už ateitį, o ne už praeitį; už spektaklį, o ne už kasdienybę; už save, o ne už kandidatą; už autentiškumą, o ne už regimybę; už svajonę, o ne už banalybę; už lūkestį, o ne už pažadą; už aktyvų, o ne už pasyvų; už laimintį, o ne pralaimintį“ (Ten pat, p.31) Tačiau Lietuvos rinkėjas net ir šitų tipinių nuostatų nepaiso. Lietuvoje mažai beliko tikėjimo kandidatų padorumu. „Į politinių rinkimų dalyvius rinkėjas žvelgė įtariai, laukė apgavystės, melo. Valdžia ir į ją pretenduojantieji rinkėjui vis labiau panašėja į savanaudžius cinikus, pasirengusius apgauti, o ne padėti“, - rašo knygos autorius. Lietuvoje dominuoja valstietiškas buitinis mentalitetas: žmonės nesistengia suprasti politikos abėcėlės – ja nesidomi; jiems paprasčiausiai tokios aukštos materijos nerūpi. Į rinkimus ateina tik kas antras, turintis balso teisę, arba ir dar mažiau. O atėjusiųjų dauguma vadovaujasi tik emocijomis – gražus, gražiai kalba, moka gražiai rengtis ir t.t. Tokių subjektyvių požymių visuma ir yra rinkėjo portretas, nusakantis dažniausiai pasitaikančias rinkimines savybes. Tai jau suvokia ir rinkiminių reklamų rengėjai ir jose stengiasi vaizduoti, kas emociškai netikėta ir patrauklu, apeliuojant į pačius žemiausius rinkėjo jausmus. Tačiau vieną dėsnių elektorato elgesyje knygos autoriui pavyko išryškinti – daugumai rinkėjų, ką politikai padaro naudingą visuomenei, priimama kaip norma, o tai, ką atima – kaip didžiulis nusikaltimas (A. Kubiliaus, premjero ir I. Šimonytės, jo laikų Finansų ministrės, sumažinusių rinkėjams atlyginimus ir pensijas). Kaip ir kandidatų į prezidentus, taip ir rinkėjų atveju, knygos autorius juos suskirstė į keletą grupių: pilietiškus, pareigingus, kurie balsuoja už tą pačią partiją ir net už tą patį kandidatą (tai pati mažiausia grupė rinkėjų); politinė bala – neinantys balsuoti (Lietuvoje tokių daugiausia); neturintys rinkiminių nuostatų (pasiduodantys įtikinėjimams ir manipuliacijoms); turintys kintančias nuostatas (pagal jo asmenišką naudos koeficientą). Per 16 metų nuo knygos parašymo, Lietuvoje elektoratas mažai pakito: dargi atvirkščiai – po Nepriklausomybės atkūrimo dalis liaudies jau buvo tapusi tauta; dabar vyksta spartus atvirkštinis procesas: tauta vėl virsta liaudimi, tik dabar, jau skatinama valdžios ir europinių valdymo struktūrų. Paguodžia tik ta mintis, kad emigruoja – tik liaudis. Iš mano pažįstamų tautiečių neemigravo nei vienas.

Skyriuje „Žiniasklaidos sistema“ knygos autorius rašo: „Žiniasklaida, tarsi neutraliai dalyvaudama politikoje, informuodama apie ją, kritikuodama ar aukštindama kai kuriuos jos aspektus, tampa pagrindiniu ir dažnai vieninteliu žmonių politinės sąmonės ugdymu instrumentu“ (Lauras Bielinis. Ten pat, p. 40). Tačiau realybėje „televiziškai modifikuota politika tėra naujas rinkėjų įkalbinėjimo būdas, o ne tiesos sakymas arba galimos valdžios argumentų demonstravimas“. Deja, tą supranta tik politiškai kvalifikuoti žmonės. Todėl ir žiniasklaida gana dažnai sulaukia epitetų „juodoji“, „pilkoji“, „baltoji“, identifikuojant žiniasklaidos priemones, pagal jų naudojamų technologijų „švarumą“, siekiant paveikti rinkėją, suformuoti reikiamą nuomonę apie kandidatą. Taigi visame pasaulyje žiniasklaida politiniuose debatuose ir rinkiminėse kampanijose yra visokia: ir juoda, ir pilka, ir balta. Tačiau visumoje žiniasklaida, knygos autoriaus nuomone, yra nepažeidžiama ir neiškreipiama tol, kol egzistuoja demokratiniai spaudos laisvės institutai ir nuomonių pliuralizmas. Pats gi rinkėjas vėl gi tai turi suprasti, kad „juodu“ tampa tik tai, kas draudžiama įstatymu. O žiniasklaida laikytis įstatymo privalo labai griežtai. Todėl žiniasklaida, kaip sistema, ir laikoma priimtinausia ir pakankamai objektyvia priemone, nušviečiančia rinkimus, jų eigą ir rezultatus. Knygoje analizuojami žiniasklaidos procesai Kazimieros Danutės Prunskienės, Vytauto Šerėno, R. Pakso, A. Paulausko rinkiminių kampanijų metu.

Knygoje aprašomas kandidatų į prezidentus paieškos procesas, charakterizuojami visi, tada rinkimuose dalyvavę kandidatai, analizuojamos jų rinkiminės programos; jų reitingų dinamika, lyderio vijimasis, rinkimų technologijos, net gi provokacijos, pseudoįvykiai. Pavyzdžiui 2002-ųjų metų prezidento rinkimuose, vienas iš kandidatų Algirdas Pilvelis parašė atvirą laišką Rusijos Prezidentui V. Putinui, kuriame kandidatas priminė Rusijos istorinę skriaudą Lietuvai ir paragino Rusijos Prezidentą dėl gerų santykių su Lietuva ateityje, Rusijos lėšomis atstatyti Lietuvos valdovų rūmus (Ten pat, p.118); Kandidatas į prezidentus R. Paksas parašė laišką tuometiniam Amerikos prezidentui G. Bušui ir paprašė jo pareikšti savo nuomonę apie JAV kompanijos „Williams“ sandorį su Rusijos naftos kompanija „Jukos“, teigė, kad tas įvykis gali paveikti Lietuvos eurointegracinius procesus. (Ten pat, p. 119). Prieš A. Paulausko rinkiminį štabą, siekiant kandidatą išmušti iš pusiausvyros, buvo išviešintas štabo vidaus vartojimui skirtas dokumentas dėl rinkimų kampanijos priešų naikinimo. Nors dokumentas net viduje nebuvo patvirtintas, bet buvo aktyviai skleidžiama informacija, kad A. Paulauskas yra pasiruošęs veikti bet kokiais, net pačiais drastiškiausiais metodais, kad tik pasiektų savo tikslą. Bjauri provokacija prieš antrąjį rinkimų turą buvo paskleista informacija „Vakaro žiniose“ apie galimą Vilniaus banko

krizę. („Vilniaus bankas praranda savo klientus“. Knygos autorius teigia, kad ši provokacija galėjo kainuoti „Lietuvai labai brangiai“ (Ten pat, p.124). ir t.t.

Apibendrinimuose knygos autorius vėl gi pagrindinį dėmesį akcentuoja į elektoratą. Jo nuomone, „Valdžia ir į valdžią einantys suvokia situaciją“, kad rinkėjai Lietuvoje eina balsuoti, „remdamiesi emocijomis, aistromis ar paprasčiausiu pasenusių ir stereotipinių nuostatų rinkiniu“, nes „mažai, kas gali artikuliuotai ir laisvai suformuluoti savo nuomonę“ apie valdžią ir į valdžią einančius. Tačiau tame knygos autorius nemato didelės bėdos, nes mano, kad „išgyvename normalią įvairių požiūrių, vertybinių orientacijų bei politinių tikslų rungties būseną, kas ir yra vertingiausias demokratijos pasiekimas“ (Lauras Bielinis. Ten pat, p. 131).

Vertindamas Prezidento Rolando Pakso laimėjimą ir jo rinkiminę kampaniją, knygos autorius teigia, kad jo sėkmę lėmė anksti jo pradėta agitacija (dar 2011 metų vasarą), kai kiti kandidatai dėsė net skelbti kandidatuos jie, ar ne, ir... rinkiminės kampanijos karnalizacija (paskraidymai lėktuvu ir saldinių lietus „iš dangaus“, kandidato įvaizdžio, kaip mitinio herojaus, ar net šventojo („atskrido aniuols iš dangaus“), kiti triukai bei o ryžtinga ir agresyvi agitacija. Tačiau, knygos autoriaus nuomone, Pakso rinkiminio štabo klaida buvo, matyt, pritariant pačiam kandidatui, Lietuvos visuomenės supriešinimas „socialiniu-turtiniu lygiu“, suskaldant ją į „elitą ir mases“ „Įteigę, kad egzistuoja (masėms- O.V.) priešai, R. Pakso šalininkai susikūrė ateičiai konfliktų lauką“, nes „ištarus žodį priešas, neišvengiamai liesis kraujas“ (Lauras Bielinis. Ten pat, p. 133). Ačiū Dievui, - kraujas nesiliejo, Lietuvoje to neatsitiko, bet išsipildė lietuviška patarlė: „pakėlęs kardą nuo kardo ir krito“, žinoma, suvokiant tai metaforiškai.

Įdomi ir pamokanti „Rinkimų kampanijos chronologija“ – perspėjimas būsimų rinkimų štabams nekartoti 2002-jų prezidentinių rinkimų klaidų. Didžiausiomis klaidomis įvardintos: nesusikalbėjimai ir rietenos partijų viduje prieš pačius rinkimus (Liberalų partijoje ir Centro partijoje – nesutarimai tarp K. Glavecko ir R. Ozolo); ideologiniame flange prezidento rinkimų atveju gali būti tik vienas kandidatas. Į tą flangą įeinančios partijos dėl to turi susitarti, nesusitarus, kaip atsitiko 2002 –aisiais, pralaimėjimas garantuotas; rinkiminės kampanijos turi būti pradėtos laiku: nei per anksti, nei per vėlai.

Taigi turime pirmąją monografiją prezidentinių rinkimų klausimu. Gražu būtų, jeigu mūsų politologijoje ši kryptis būtų tęsiama ir atsirastų tokių monografijų daugiau; šviečiant būsimuosius kandidatus į prezidentus, kad kai kurie iš jų netaptų juokingi, įsijautę į A,Čechovo „Šeštosios palatos gyventojus“, ir elektoratą, ypač „politinę balą“, faktiškai nulemenčią visų rinkimų rezultatus, bet i dažnai ir labiausiai keikiančią „blogą valdžią“ po rinkimų. Reikėtų, kad tokia analizė būtų daroma ir apie kiekvienių Seimo rinkimus. Esame jauna valstybė, jauna demokratija, ir įdėtos lėšos tokiems tyrimams ir jų rezultatus apibendrinančių knygų leidybai, neabejoju, valstybei būtų daug pigiau, negu išrinkti netinkami, nekvalifikuoti Seimo nariai, kurių išlaikymas valstybiai kainuoja brangiai, o nauda valstybei ir tautai iš tokių išrinktųjų – tik niekinė.

2018-01-26